

אתר דעת * לימודים * גיליון 19 * תשפ"ג * 2022/23

ק' מהמשפט של קפקא ואיוב - שניים שנקלעו למבוי סתום

אווירה 'קפקאית' בספר איוב

שלמה בכר

"אצל קפקא... אפשר לומר שנוצרת סדרת פרשנויות על ספר איוב" – נורת'רופ פריי¹

השאפה להבין את העולם, משמעותו ודרכי התנהלותו היא תכונה מובנית בתודעת האנושית לאורך הדורות. קפקא, ברומן המשפט, תוהה על פשר התנהלות העולם כשאבן הבוחן שלו היא מצב האדם אל מול מערכת משפטית שהוא אינו מבין את פשרה. גם מחבר ספר איוב מתעמת עם מציאות לא מובנת, וגם בספרו המוטיב המרכזי הוא חתירה למציאת הסבר להתנהלות המשפטית האטומה של מי שמנהל את העולם בשני הספרים ניצב היחיד נטול הגנה מול עוצמה המסתירה את מניעיה למעשיה ולמחדליה. הדמות המרכזית בשניהם אינה מכירה את הישות שאיתה היא מתעמתת ולמה היא חותרת. המאמר דן בנושא המרכזי המשותף לשני הספרים, שהוא: חוסר האונים של האדם מול מערכת המשפט, כשמערכת המשפט מייצגת ומשקפת את התנהלות העולם. מטבע הדברים כל מחבר כותב בסגנונו ומתוך המציאות של תקופתו. אף על פי כן, מפליא עד כמה יש דמיון במצוקותיהם, שהוא הבסיס להשוואה. איוב אינו מודע לשיחה בין השטן לאלוהים בדבר צדיקותו של איוב (איוב א, ד-ז) ולכן הוא סבור שנערך לו משפט בהיעדרו. החידוש במאמר ותרומתו למחקר הוא לא בעצם ראיית יוסף ק' מעיין 'איוב מודרני'. ההפניות במאמר מראות זאת. החידוש הוא במתודולוגיה של הדיון, בהשוואה, שהיא הצגת הדמיון בנושאים מהותיים בשתי היצירות. המאמר מביא שישה נושאים שבהם יש דמיון בין תחושותיהם, מעשיהם ותגובותיהם של איוב ושל יוסף ק'. צורת דיון זו לא הוצגה (למיטב ידיעתי) במחקרים קודמים. מתודה זו, המראה את הדמיון שבשתי היצירות ממחישה את הרעיון שיוסף ק' הוא אכן מעיין 'איוב מודרני'. שני המחברים – מחבר ספר איוב וקפקא – עיצבו את יצירותיהם דרך נושאים דומים. המסר שרצו להעביר הולך אותם באותו נתיב ספרותי.

"ק' הוא טרנספורמציה של איוב מודרני, איוב שלא היה מאושר מעולם ולא התנסה בשרשרת של מכות קשות כדי להוכיח את תום ליבו ואמונתו לשטן. ק' הוא איוב שאינו מודע דיו כדי לשאול את

* כל המובאות מהמשפט של קפקא הן מתרגום אברהם כרמל, תל-אביב 1992.

¹ 42. p. Northrop Frye, *Anatomy of Criticism*, Princeton, fifteen printing 2000, (התרגום שלי, ש.ב.).

השאלה האיובית על 'צדיק ורע לו רשע וטוב לו'".² למרות המכנה המשותף והדמיון במוטיבים, יצוין שבמעטפת הסיום של ספר איוב, נמצא איוב זכאי ומוחזר למצב שהיה בו לפני סבלו (איוב מב, ז-יז) אבל עיקר הספר עוסק במצוקת איוב ובתביעתו למשפט צדק. הקטע האחרון בספר הוא בבחינת 'דיאוס אקס מכינה', תרתי משמע. האל אכן מופיע לאיוב אבל לא משיב על אף אחת משאלותיו, טענותיו ותלונותיו. והפתרון לנושא המרכזי של הספר הוא מלאכותי ולא מתקשר אליו באופן מהותי.³ לכן צריך לבחון את ספר איוב על פי עיקרו – הטחות כנגד האל הנעלם ומשפטו המעוות. גם "יוסף ק', כמוהו כאיוב, סובל, אבל עומד על שלו, מבקש להתמודד עם מקטרגיו ודורש לדעת לפחות במה הוא מואשם, וממאן לבחור בדרך הקלה של התאבדות".⁴ יוסף ק' נמצא אשם ומוצא להורג. עד לרגע מותו אין ק' יודע במה הוא נאשם. עם כל החשיבות שיש להבדל שבסיום כל ספר, רב הדמיון בין שני הספרים במוטיבים העיקריים:

1. ברקע שני הספרים עומדת האמונה ב"השגחה אישית" טרנסצנדנטלית שהם כפופים לה.
2. הישות או הישויות המנהלות את העולם/המשפט אינן ידועות ואינן ניתנות לידיעה והכרה.
3. אין דרך להבין כיצד מתנהל העולם ואיך הרשויות העליונות קובעות את גורל בני האדם.
4. לאדם אין דרך ואין אפשרות להגיע אל השופט/השופטים ולשטוח את טענותיהם.

קפקא, שהיה מעורה בתרבות הגרמנית והאירופית של תקופתו, ראה את עצמו כיהודי. הוא למד עברית כדי לקרוא את התנ"ך במקור. התעניין בהיסטוריה היהודית, בספרות הלכה, המדרשים והמיסטיקה היהודית.⁵ מבין ספרי התנ"ך שהכיר (בתרגום) היו בעיקר הספרים בראשית ושמות. אך גם בספר איוב הוא מוצא הד לתחושותיו.⁶

אין אונים מול מציאות אכזרית לא מובנת

כדי לא להלאות את הקורא, אציין בקצרה כמה ממאפייני ספר איוב ומדמותו של איוב. הספר מורכב ממעטפת סיפורית בפרוזה, בראשית הספר ובסופו. בעלילת המעטפת מסופר שאלוהים, בהסתת השטן, מעמיד את איוב במבחן: האם הוא דבק באלוהים רק בגלל השגשוג שהאל העניק לו, או שדבקו באל אינה תלויה בדבר. איוב הוא בעל נכסים רבים, משפחתו עתירת בנים והוא

² גרשון שקד, זהות: בספרות יהודיות בלשונות לעז, חיפה תשס"ו – 2006 עמ' 179.

³ "... אין בדברי האל תשובה ישירה ועניינית לבעיית הגמול", יאיר הופמן, שלמות פגומה, ספריית האנציקלופדיה המקראית, ירושלים - תל-אביב, הדפסה שנייה תשנ"ה – 2011, עמ' 288. ראו גם: "אפילו האל עצמו אינו יודע להציע תשובה נאותה לבעיה זו" (של תורת הגמול), שם, עמ' 248. כך גם הראל פיש: "גם לאחר שתמו ייסוריו הממושכים אין ה' מגלה לו את פשר סבלו", עתיד זכור, על ספרות מיתוס והיסטוריה, ירושלים 1996, עמ' 182.

⁴ הראל פיש, זהות, עמ' 83.

⁵ רוברט אלטר, 'התפתלות עם המקרא: מוטיבים מקראיים ברומן "אמריקה" של פרנץ קפקא', תרגמה יעל חבר, מאזנים ע"ד, אב אלול תש"ס, עמ' 22-28.

⁶ "המשפט ודאי מזכיר מאוד את ספר איוב, בעיקר מפני שהמשפט שבסיפור מתנהל בהיעדרו של הנאשם, ואין הוא יודע על מה הוא נשפט!", הראל פיש, זהות עמ' 183.

נחשב לצדיק גמור. והוא מעיד על עצמו, שבעבר חי בשגרה מבורכת: "שָׁלוֹ הָיִיתִי [...]" (טז, יא). בחלק האחרון של המעטפת אלוהים מחזיר לאיוב את כל רכושו שהיה לו בטרם המסה, ונולדים לו צאצאים חדשים. בתווך הסיפור, איוב ורָעִיו מתעמתים במחזורי מונולוגים הכתובים בשירה.

ק' הוא פקיד בכיר בבנק. הרומן המשפט נפתח עם יום הולדתו השלושים של ק'. אז הוא נעצר בחדרו במפתיע על ידי סוכנים בלתי מזוהים, באשמה בלתי ידועה. כמו על איוב, גם על ק' מסופר: "ק' חי במדינת חוק, שלום ושלוח שוררים בכול" (עמ' 8). גם איוב וגם ק' שרויים בהרגשה שהם מבינים את העולם ויודעים איך לנהל את חייהם בהתאם להבנה זו.

אבל אז מגיעה מכה מוחצת ושניהם, איוב וק', מאבדים את אחיזתם במציאות, שהופכת לבלתי מובנת ולחסרת פשר. בספר איוב הגיבור יודע שיש אלוהים, אלא שאינו מבין אותו. נראה שגם לק' יש אלוהים. כך פייטרו צ'יטאטי: "בהמשפט חי האלוהים הטמיר ועצום הממדים - שבשמו אין נוקבים לעולם - כשהוא פעיל, נמרץ וכל יכול כמעט"⁷. נראה שהטענה כי בית המשפט העליון של ק' הוא אלוהים, נסמכת על אמירות כגון אלה של אחת הדמויות ברומן, הצייר טיטורלי: "[...] הלא הכל שייך לבית המשפט" (עמ' 144). ובמקום אחר, שוב הצייר טיטורלי: "לא ידעת שיש כאן (בעליית הגג) לשכות בית משפט? לשכות בית משפט יש הלא בכל עליית גג, מדוע שלא יהיו כאן דווקא? גם הסטודיו שלי שייך בעצם ללשכות בית-המשפט, אלא שבית המשפט העמידו לרשותי" (עמ' 157). וכך גם במחשבתו של ק' לפני המתתו: "היכן היה השופט שמעולם לא ראה? היכן היה בית הדין הגבוה שמעולם לא הגיע אליו?" (עמ' 219). ברמזים אלה מתכוון ק' לאלוהים, שהוא השופט העליון. בהמשפט ק' אינו יודע מהי הרשות שדנה אותו: "מיהו המאשים אותי? איזו רשות מנהלת את ההליך?" (עמ' 15). הוא מכיר רק ערכאה נמוכה, את "השופט החוקר" (עמ' 39-48). רק בהמשך הרומן יסתבר לו שיש "שופטים עליונים", אלא שהם נשארים עלומים ונסתרים.

במהלך העימות בין איוב לרָעִיו עולה השאלה המרכזית: מהי מהות האל, כשהמציאות מראה שהוא מנהל את העולם, לכאורה, שלא בצדק? המוטיב המצוי בספר איוב, לפיו הצדיק סובל מצוקה קשה ואילו הרשע משגשג, הוא אחת ההוכחות לכך שהאל מנהל את העולם בדרך מעוותת: "אַחַת הִיא עַל כֵּן אֶמְרָתִי תֵּם וְרָשָׁע הוּא מְכַלָּה" (איוב ט, כב).

איוב, שאינו יודע על הדו-שיח בין השטן לה', מחפש הסבר לסבלו. הוא מגיע למסקנה שהועמד למשפט בלא ידיעתו ונמצא אשם: "וְאֵתִי תָבִיא בְּמִשְׁפַּט עֶמֶךָ" (יד, ג), וכן: "חִי אֶל הַסִּיר מִשְׁפָּטִי" (כו, ב), אבל, וזה העיקר, הוא אינו יודע במה הוא נאשם: "הוֹדִיעֲנִי עַל מַה תִּרְיִבֵנִי" (כלומר, תשפטני. איוב י, ב). "כִּמָּה לִי עֲוֹנוֹת וְחַטָּאוֹת, פֶּשְׁעֵי וְחַטָּאוֹתֵי הָדִיעֲנִי" (יג, כג). איוב מציין מלכתחילה שהשופט הוא אלוהים ואילו אצל קפקא הידיעה הזאת מרומזת ומשתמעת, אך אינה נאמרת במפורש. להוציא את סיום העלילה, בכך מסתיים השוני במוטיב המשפט בין שתי הדמויות. שניהם לא מבינים מדוע נשפטו, מהו ההליך המשפטי שבו הם מצויים. מדוע הוגש נגדם כתב אשמה, ובעיקר – מהי אשמתם? איוב בטוח בחפותו אך אין לו דרך להוכיחה: "עַל לֹא חָמָס בְּכַפִּי וְתִפְלֵתִי זֹכָה" (טז, יז). גם ק' אינו יודע במה הוא נאשם: "אמר האיש שליד החלון: 'אסור לך לצאת, אתה הלא במעצר'.

⁷ פייטרו צ'יטאטי, קפקא, תרגמה דינה מילאנו, תל-אביב 1992, עמ' 94.

יכך אמנם נראה הדבר, אמר ק', 'ומדוע?' 'לא הורו לנו לומר לך זאת. [...]. ההליך נפתח וכל השאר ייודע לך בבוא העת' (עמ' 7). ובמקום אחר, טוען ק': 'נ' אינני יכול למצוא בי שום אשמה שתצדיק אישום' (עמ' 15). וכך גם אומרת לק' אשת שמש בית המשפט: '... ומטיבה של מערכת המשפט הזאת הוא, שאדם נידון לא רק בלא אשם אלא גם בלא ידיעה' (עמ' 49). ק' מייחל להישפט אך נתקל בשתיקה וכך גם איוב, שפונה לאלוהים בבקשה להישפט: 'כִּי לֹא אִישׁ פְּמוֹנִי אֶעֱנֶנּוּ. נְבוֹא יַחַדּוּ בְּמִשְׁפָּט' (י, לב) וכן: 'עַל דַּעְתְּךָ כִּי לֹא אֶרְשָׁע וְאֵין מִיָּדְךָ מִצִּיל' (י, ז). וגם: 'אִם חָטָאתִי וְשִׁמְרָתִנִּי וּמַעֲוִנִי לֹא תִנְקָנִי' (י, יד).

ק' נקלע למשפט שאת המנגנון שלו אינו מזהה: 'הפקידים הגבוהים מתחבאים' אומרת לו לני, המשרתת של עורך הדין (עמ' 104). גם איוב לא מזהה את מי שמענישו: 'יִסְגִּירֵנִי אֶל אֵל עֶוִיל וְעַל יְדֵי רָשָׁעִים יִרְטֵנִי' (כלומר האל מסגיר את איוב לרשע [עויל] ויכוון אותו לידי רשעים, טז, יא). ק' והקורא את המשפט נותרים מתוסכלים וכך גם איוב והקורא את ספרו. איוב וק' ניצבים מול ישות אטומה. שניהם חותרים למציאת הסיבה להעמדתם לדין ומה היה התהליך שהוביל לכתב האשמה. 'חֲתָם בְּצִרֹר פְּשָׁעִי' (יד, יז). משמעות הביטוי 'חֲתָם בְּצִרֹר' הוא שכתב האשמה נמצא בתוך מיכל שאין לפותחו). ק' מתריס ומתמרמר נגד 'בית המשפט' שדן אותו: 'אין כל ספק, כי מאחורי גילוייו של בית משפט זה [...] עומד ארגון גדול ארגון המעסיק שומרים מושחתים, מפקחים מטופשים ושופטים-חוקרים בינוניים, במקרה הטוב; ארגון המקיים, נוסף על כך, מערכת שיפוט בדרג גבוה ועליון, עם פמליה הכרחית של אינספור שמשים, בלבלרים, שוטרים ועוזרים אחרים [...] מטרתו לעצור בני אדם חפים מפשע ולפתוח נגדם בהליכים חסרי טעם חסרי תכלית' (עמ' 46). ראו גם עמ' 15-14). גם איוב מתריס ומתמרמר: 'אֶרְכָּךְ נִתְּנָה בְּיַד רָשָׁע פְּנֵי שֹׁפְטֶיהָ וְכִסָּה' (איוב ט, כד, ראו גם את תגובות איוב בפרקים ג, ו-ז, יב-יג ועוד).

ניכור בין איוב לאלוהים ובין ק' למערכת המשפט (המגלמת את אלוהים)

גם איוב וגם ק' יודעים שאין אפשרות לתקשר עם אלוהים.⁸ וכך אומר אחד הרעים, אליפז, לאיוב: 'קָרָא נָא הָיֵשׁ עֹנֵךְ וְאֶל מִי מְקַדְּשִׁים תִּפְנֶנָּה?' (איוב ה, א), ואיוב אכן מסכים איתו: 'הֵן אֶצְעַק חֲמָס וְלֹא אֶעֱנֶה' (יט, ז). הוא סבור שגורל האדם נקבע על ידי שופט-על במשפט, אלא שאינו יודע את הגישה אליו: 'מִי יִתֵּן יָדַעְתִּי וְאֶמְצָאֵהוּ אֲבֹא עַד תִּכְוֹנֶנּוּ. אֶעֱרָכָה לִפְנֵי מִשְׁפָּט וְכִי אֶמְלֵא תוֹכְחוֹת' (כג, ג-ד). על הבקשה/דרישה לדעת על מה הוא נשפט, חוזר איוב במקומות נוספים במונולוגים שלו: 'אִם (האדם) יִחַפֵּץ לָרִיב עִמּוֹ (האל) לֹא יַעֲנֶנּוּ' (איוב ט, ג); 'אֶשְׁוַע אֱלֹדֶךָ וְלֹא תַעֲנִנִי' (ל, כ). וכך אומר טיטורלי: 'סמכות זו (זיכוי מוחלט) נתונה בידי בית המשפט העליון בלבד, שאליו אין שום גישה, לא לך, לא לי ולא לאף אחד מאתנו' (עמ' 151). גם ק' וגם איוב מרגישים שהם לכודים בתוך מערכת המשפט. ק' מחפש דרך לא להשפיע על המשפט אלא 'איך לפרוץ מתוך המשפט, איך אפשר לעקוף אותו, איך אפשר לחיות מחוצה לו' (עמ' 204). בלשון אחרת אומר זאת גם איוב: 'אֶרְחִי גֵדֵר וְלֹא אֶעֱבֹר וְעַל נְתִיבוֹתַי חֹשֶׁךְ יָשִׁים' (יט, ח). איוב מרגיש כי הוא במעקב מתמיד: 'הֲלֹא הוּא (האל) יִרְאֶה

⁸ ראו: גרשון שקד, זהות: 'אין תיאודיציה בכתבי קפקא ועגנון, ואלוהים אינו עונה לאויבים המודרניים מן הסערה', עמ' 123.

דָּרָכִי וְכָל צַעְדֵי יִסְפּוֹר (לא, ד). ואלהוא, עוד דמות שמצטרפת לוויכוח בהמשך, מצטט את איוב:
"אֶדְ אַמְרָתָּ בְּאֶזְנִי וְקוֹל מְלִין אֶשְׁמָע" (לג, ח): "יִשְׁשׁ בְּסֵד רַגְלִי וְשֹׁמֵר כָּל אֶרְחֹתַי" (לג, יא).

דמיון בהליכי המשפט

איוב וק' ניצבים מול בית משפט עלום והם נאשמים בעבירות שהם אינם מודעים להן. הם גם אינם יודעים באיזו דרך להתגונן ובאלו הליכים לנקוט כדי להוכיח את חפותם. כך בהמשפט: "ההליך חסוי לא בפני הציבור בלבד אלא בדרך כלל גם בפני הנאשם" (עמ' 112). "הליכי בית המשפט חסויים בדרך כלל גם בפני הדרגים הזוטרים" (עמ' 115). "עורכי הדין... לא יעלו בדעתם להציע או לתבוע שיפורים כלשהם בנוהלי בית המשפט" (עמ' 116). אין הוא בטוח שפקידי בית המשפט יעינו בכתב ההגנה שיגיש. וגם "אין לאיש השפעה על קביעת מועדו של דיון" (עמ' 170). זו גם הרגשתו של איוב שבאה לידי ביטוי בדברי אחד הרעים, צופר: "הַחֲקֹר אֶלּוֹהַ תִּמְצָא אִם עַד תִּכְלִית שְׂדֵי תִמְצָא" (יא, ב) ובהמשך: "גִּבְהֵי שָׁמַיִם מֶה תִּפְעֹל עֲמָקָה מִשְׁאֹל מֶה תִּדְעֶ?" (יא, ח).

בפגישה עם הצייר טיטורלי, המנוסה בהלכות המשפט, מבהיר הצייר לק' כי זיכוי ממשי אינו אפשרי לעולם, וכי עליו לבחור בין סחבת - גרירת המשפט לאורך זמן רב ללא התקדמות ממשית, ובכך לעכב את פסק הדין - לבין זיכוי למראית-עין - סגירה זמנית של התיק, ופתיחתו מחדש, תוך חזרה על כל התהליך, במועד לא ידוע לנאשם (עמ' 150). כי: "אין שכחה לפני בתי המשפט" (עמ' 152). עולה גם האפשרות שלאחר "הזיכוי למראית-עין יפול התיק לידי אחד השופטים והוא יורה על פתיחת המשפט מחדש" (עמ' 152-153). על פי קפקא, האדם הוא במצב של נאשם תמיד. בקתדרלה, אומר לו הכומר: "... אני חושש ש(המשפט) יסתיים ברע. אתה נחשב לנאשם. ייתכן שמשפטך אפילו לא יעבור אל מעבר לערכאה הנמוכה" (עמ' 202). וכך אומר גם אליפז: "הַאֲנֹשׁ מֵאֲלוֹהַ יִצְדָּק?" (ד, יז) ובדומה לכך, אליפז מצטט את איוב: "[...] וְהִצָּאתָ מִפִּי מְלִין. מֶה אֲנֹשׁ כִּי יִזְכָּה וְכִי יִצְדָּק לְלוֹד אִשָּׁה" (טו, יד) וכך גם דברי בלדד: וימה יצדק אנוש עם אל וימה יזכה ללוד אשה: הן עד ירח ולא יאחיל וכו' כי לא יזכו בעיניו: אף כי אנוש רמה וכן אדם תולעה: (איוב כה, 6-ד-ו).

רעים וסייענים

מהלך המחשבה של קפקא אודות מצבו של ק' מביא אותו לצירוף סייענים לעלילה: עורכי דין, ידידים, קרובי משפחה, אנשים ונשים המזדמנים בחייו ועובדים סביב מערכת המשפט. הוא מצפה לסיוע, תמיכה, עצות והמלצות כיצד להתנהל במצבו הלא מובן. קודם כל עם עורכי דינו וכן עם: "אני מגייס סייעניות, הרהר ק' בתימהון. קודם העלמה בירסטנר, אחר כך אשתו של שמש בית המשפט ובסוף המטפלת הקטנה הזאת" (עמ' 104). וכן עם הסוחר בלוק, שכבר מחכה שנים לפסק דין בעניינו. ק' ממשיך לחפש סיוע גם בפגישותיו עם הצייר טיטורלי: "כי אז השתלב הצייר יפה בחוג הסייענים למיניהם, שבהם הקיף את עצמו ק' אחד לאחד" (עמ' 145). מי שנראים כידידיו מנסים לשכנעו לוותר: "מוטב שתחשוב על עצמך, ואל תקים מהומה כזאת עם הרגשת חפותך. זה פוגע ברושם הלא-רע שאתה עושה בדרך כלל" (עמ' 15). וכן: "...הימנע מן הטעות שלך, תהיה ותרן יותר, הרי אי אפשר להתגונן בפני בית-המשפט הזה. מוכרחים להודות באשמה. בבקשה, בפעם הבאה תמסור הודאה. רק אז תוכל לחמוק מידם" (עמ' 104).

דרך חשיבה דומה קיימת בספר איוב: ליד איוב עומדים אשתו ורָעִיו. אשתו מרחמת עליו ומציעה לו להתריס כנגד אלוהים ואז ימות וייפטר ממצוקתו הגופנית והנפשית (איוב ב, ט). רָעִיו של איוב באים לנחמו אבל עד מהרה עומדים נגדו ומנסים לשכנעו להודות באשמה: "אם אַתָּה תִּשְׁחַר אֶל אֵל וְאֶל שְׂדֵי תִתְחַנֵּן" ... (צופר, ח, ה); אִם אָנוּ בְּיָדָךְ הִרְחִיקָהּ וְאֵל תִּשְׁכַּן בְּאַהֲלֶיךָ עֲוֹלָה (בלדד, יא, יד). איוב מבקש מרָעִיו הסבר ועצה: "הֲזֹרֵנִי וְאֲנִי אֶחָרִישׁ וְיִמָּה שְׁגִיתִי הִבִּינוּ לִי" (ו, כד). והוא מאשימם בבגידה בידידותם: "אֲחִי בְּגָדוּ כְּמוֹ נַחֲלִי" (ו, טו). ומסכם את יחס קרוביו: "אֲחִי מְעַלִּי הִרְחִיק וְיָדְעִי אֲדָּ זָרוּ מִמֶּנִּי. חָדְלוּ קְרוֹבֵי וּמִיָּדְעִי שְׂכַחוּנִי" (יט, יג-יד). גם ק' גם איוב מחפשים עזרה וסיוע אצל חברים ושניהם מתוסכלים ומאוכזבים מהם.

קורות חיים כהוכחה לחפות חיי, וכך להוכיח שלא היה בהם פגם ושהוא חף מפשע (עמ' 109). "אלא משום שבלי לדעת את כתב האישום והרחבתו האפשרית, מוטל היה עליו להעלות בויכרונו את מהלך כל חייו..." (עמ' 123).

זה גם הלוך המחשבה של איוב. הוא בטוח בצדקתו: "הִנֵּה נָא עֲרֹכְתִי מִשְׁפָּט יִדְעֵתִי כִּי אֲנִי אֶצְדָּק" (יג, יח). באין דרך להגיע למשפט, הוא מתאר את תולדות חייו שהן הוכחה כי תמיד התנהג בצדיקות ושמר אמונים למצוות האל. בפרקים ל ולא מביא איוב רשימה ארוכה של מעשים טובים שעשה ולידם מעשים רעים שנמנע מהם וכך הוא מקווה להוכיח את חפותו.

זעקת החפים מפשע

בראשית העלילה מרגיש ק' עצמו חזק דיו למחות כנגד מי שהחליט על מעצרו ועל העמדתו לדין: "העיקר הוא – מיהו המאשים אותי? איזה רשות מנהלת את התהליך? האם פקידים אתם?" (עמ' 15 וכך הוא ממשיך עד עמ' 17). בהמשך, בעמודים 41-48 הוא קורא תיגר על המערכת המשפטית כולה. איוב מתריס כנגד אלוהים. בפרק ג' הוא מערער על סדר העולם וטוען שאין בו צדק. באחד משיאי מחאתו הוא קורא: "עַל לֹא חָמַס בְּכַפִּי וּתְפִלָּתִי זָכָה. אֶרְפֶּה אֶל תִּכְסֵּי דָמִי וְאֵל יְהִי מְקוֹם לְזַעֲקָתִי" (טז, יז-יח).

סיכום

הדמיון בין מצבו של ק' למצבו של איוב, המתבטא בשורה של נושאים וביטויים, מצביע על השפעה של ספר איוב על המשפט של קפקא. מחקר יצירתו של קפקא מראה שהוא התעניין ביצירה היהודית לגווניה ושביסודו היה אדם המאמין בישות טרנסצנדנטית, אבל ספר איוב לא כלול באופן גלוי בהתעניינות זו. אף על פי כן, "אין למעשה ליצירה הזאת מקבילה אחרת, פרט לספר איוב".⁹ התשובה לשאלה, מניין נובעת הקרבה בנושאים שהעסיקו את ק' ואת איוב היא החתירה להבנת מצב האדם בעולם. נסיבות חיים דומות מולידות יכולות להוליד מבעים דומים. קפקא ומחבר ספר

⁹ גלילי שחר, הפצע של קפקא, ירושלים תשס"ח – 2008, עמ' 169.

איוב עומדים מול מציאות לא מובנת. במצב כזה, הלוך המחשבה שלהם מביאם לשאול אותן שאלות.

"ק' הוא איוב שאינו מודע דיו כדי לשאול את השאלה האיובית על 'צדיק ורע לו רשע וטוב'. ואילו בעולמו של קפקא חיי יומיום הם עונש נצחי, ואין צורך בסדרת אירועים הרסניים כדי להתעלל באדם. אלוהים גם אינו עונה לאיוב של קפקא מן הסערה [...] אין פירוש ואין הסבר לתחושת הייאוש של האדם אל מול המציאות הבוגדנית, הלא מובנת, ושמעוררת מחשבה שאין צדק בעולם".¹⁰ תחושה זו קיימת בכל ההיסטוריה האנושית ואך טבעי הוא שמצוקות דומות מעוררות מבעים ספרותיים דומים.¹¹ לכן, נראה שהדמיון בין הרומן המשפט לבין ספר איוב נובע מחוויות דומות שכל מחבר הכיר בחייו. המסר העולה מתוך חלקי התווך של ספר איוב ומתוך הרומן הוא שהאדם עומד חסר אונים מול מציאות לא מובנת. במהלך הרומן מתרחשים אירועים שונים בחיי הגיבור, הדומים לאירועים בספר איוב. יוסף ק' ואיוב, שהתנהגותם בעבר הייתה נורמטיבית, לא מצליחים להיחלץ מהמבוי הסתום אליו נקלעו ולא מבינים מדוע נחתו עליהם ייסורים פסיים נפשיים.

ספק אם 'המשפט' נכתב בהשראת ספר איוב.¹² אך למרות זאת, ההשוואה מראה שייסורי יוסף ק' דומים לייסורי איוב.

כך מבין הקורא כי אפשר לפרש את קפקא כמי שביקש לבטא את מצבו העגום של האדם בעולם מאז ומעולם ובכל מקום ולא רק בדורנו ובמקומנו. הבאת נושאים דומים בשתי היצירות זה בצד זה מראה שקפקא תיאר ב'המשפט' את מצב האדם כמו שתיאר אותו מחבר ספר איוב, בבחינת סדנא דארעא חד הוא.

תקציר

ק', גיבור רומן המשפט של קפקא נמצא במצב המזכיר את מצבו של איוב. בשתי היצירות הגיבורים מובאים למשפט ואין מי שיאמר להם מהי אשמתם. המציאות אינה מובנת להם והם מסתבכים במצבים ללא מוצא. אומנם יש הבדל בסיום: ק' מוצא להורג ואילו איוב זוכה לריהביליטציה. אבל כל מהלך העלילה דומה בפרטים רבים. המאמר מציג את הדמיון בין שתי הדמויות על ידי השוואה של מספר נושאים: תחושה של אין אונים מול מציאות חסרת רחמים ולא מובנת; ניכור בין איוב

¹⁰ גרשון שקד, זהות, עמ' 179.

¹¹ כך נמצא דמיון בין ספר איוב ליצירה האכדית העתיקה 'התיאודיציה הבבלית', בתוך ספרו של יאיר הופמן, שלמות פגומה, ירושלים – תל-אביב, תשע"א, עמ' 52-63. ראו דיון בשאלת הזיקה בין יצירה זו לספר איוב, שם, עמ' 80-82. "הטענה שיצירות מן הספרות הלא מקראית השפיעו על מחבר ספר איוב, אינה מחייבת להניח, שהוא הכיר באופן בלתי אמצעי" (עמ' 81). ראו גם את היצירה המצרית: "שיחת אדם שבע עמל עם נפשו", תרגם ש. ייבין, מובא אצל א. צ'ריקובר, היסטוריה כללית, ספר ראשון, המזרח העתיק, תל-אביב (אין תאריך), עמ' 45.

¹² כל ניסיון להעלות משמעויות "יהודיות" מן התשתיות העמוקות והנסתרות של הסיפורים אל אותם פני שטח כרוך במבצעי פרשנות או פיענוח, שאינם יכולים להיות לגיטימיים ומשכנעים [...]" דן מירון, החיה בבית הכנסת, רמת גן 2020 עמ' 36.

לאלוהים ובין ק' למערכת המשפט (המגלם את אלוהים); דמיון בהליכי המשפט; שני הגיבורים מסתייעים ברעים (אמיתיים או רק לכאורה), אך ללא הועיל; באין מוצא שניהם מציגים את תולדות חייהם כהוכחה לחפותם; שניהם זועקים את זעקת החפים מפשע. כך, בשורה של נושאים נחשף הדמיון בין ספר איוב לרומן המשפט. מתודת ההשוואה ממחישה, שמצב המבוי הסתום של האדם בעולמו הוא אוניברסלי. הן מבחינת הזמן הן מבחינת המקום.

ABSTRACT

K' in the Trial by Kafka is in a position which reminds the position of Job. In the two compositions the heroes are brought before a trial, and they are not informed what is their guilt. There is one important different between the two compositions. K' is executed but Job is rehabilitated. The situation is not intelligible, and they find themselves in a helpless position. In the article I propose a similarity between the two figures by comparing several motives: an incapability of struggling against a relentless and meaningless reality. An alienation between Job and the lord and between K' and the law system (which plays the role of God); similarity in the procedure of the trial; the two personalities try to rely on useless assistants K' and Job try to show their innocence by telling their life story; they both express the cry of the innocents. Thus, the similarity between the *Book of Job* and the *trial* is shown. The comparison method used in the article demonstrates the universality of the deadlock situation of human being.